

Elokuvateoriat vuosituhannen vaihteessa

Grand, Medium and Small Film Theories – Nordic Film Theory at the Turn of the Millenium. Kööpenhamina, 10.-12.12.1999.

Pohjoismaalaisen elokuvantutkimuksen konferenssi Kööpenhaminan yliopistossa 10.-12. joulukuuta 1999 oli mielenkiintoinen kahden elokuvatutkimuksen 'leirin' kohtaaminen.

Yhtäällä olivat kovan linjan kognitivistit, jotka peräänkuuluttivat yhden suuren teorian tunnustamista, toisaalla Cultural Studies -friikit. Kolmannen ryhmän muodostivat liberaalit, jotka periaatteessa olivat myönteisiä molemmille näkökulmille.

Pelin hengen teki selväksi jo heti alussa konferenssin järjestäjä Torben Grodal Kööpenhaminan yliopistosta luenollaan 'suuresta teoriasta' ja 'post-teoriasta', jossa Grodal kritisoi David Bordwellia liian hätiköidystä suuresta teoriasta luopumisesta. Grodalin mukaan elokuvatutkimus tarvitsee yhden suuren teorian, jonka vakiinnuttua tulisi mahdolliseksi keskittyä entistä rikkaampaan keskitason tutkimukseen. Ainoa teoria, joka tällaiseksi yhdeksi universaaliksi suureksi teoriaksi on mahdollista vakiinnuttaa, on neodarwinistinen evoluutioteoria, yhdessä kognitiivisten ja

neurotieteiden kanssa. Psykoanalyysi kaikessa yksinkertaisuudessaan ('kaikki inhimillinen toiminta perustuu seksuaaliselle halulle') joutaa romukoppaan. Itse asiassa nuo 'neljä hullua ranskalaista' ovat edes tuskin mainitsemisen arvoisia. Grodalin luento herätti syystäkin paljon kysymyksiä ja vastaväitteitä. Itseäni jäi vaivaamaan se, miten Grodal kieltäytyi näkemästä, että kaikki teorialtkin – jopa luonnontieteelliset – syntyvät jossakin kulttuurisessa kontekstissa, ja ovat siten kulttuurisesti ja ideologisesti sidonnaisia. Yhden teorian vakiinnuttaminen ainoaksi oikeaksi on siten sangen kyseenalainen missio.

Samaa linjaa jatkoivat kuitenkin lauantaina puhuneet, niinkään Kööpenhaminan yliopiston kasvatit Casper Tybjerg ja Johannes Riis. Tybjergin esitelmässä "Evolutionary Epistemology in Film Studies" pyrittiin soveltamaan Darwinin evoluutioteoriaa elokuvateeseen ja erityisesti elokuvahistoriaan. Tybjergin mukaan (elokuvan) historiaa voidaan lähestyä epistemologisten, kielen ulkopuolelle ulottuvien sääntöjen kautta. Riis puolestaan pyrki löytämään objektiivisia, luonnontieteellisiä säännönmukaisuuksia taideteoksen arvostamiselle, ja piti erittäin 'epäreiluna' Kieslowskin ja Mel Gibson -elokuvien mainitsemista edes samassa lauseessa, tutkijan lähestymistavasta viis.

Kysyä sopii missä määrin tällainen tutkimus on metodologisesti relevanttia tai edes kiinnostavaa. Elokuvateide ei ole luonnontiedettä, kuten eivät mitkään muutkaan humanistiset tieteet, ja on sangen ongelmallista lähestyä sitä luonnontieteilijän näkökulmasta – varsinkin kuin tutkijoilla usein ei ole

alkeellisintakaan luonnontieteellistä koulutusta. Onko tällaisilla (mies)tutkijoilla kenties huono itsetunto siitä, että he tekevät 'hörhötiiedettä' (tämä tuntuu olevan ainakin 'oikeiden' luonnontieteilijöiden kanta aiheeseen), ja siksi he suinpäin syöksyvät soveltamaan muodikasta Darwinin evoluutioteoriaa elokuvateeseen, osaamatta oikeastaan tehdä edes eroa sosiaaliisiin ja luonnontieteisiin? Grodal puolusti kuitenkin suojattejaan sanomalla, että elokuvakokemuksestakin on löydettävissä universaaleja, biologialle perustuvia tendenssejä. Tällaisia on esimerkiksi testosteronin määrä, joka aiheuttaa sen, että miehet pitävät enemmän sotaelokuvista kuin naiset. Mutta miten evoluutioteoria selittää poikkeukset tästä 'säännöstä'? Miten evoluutioteoriaa sovelletaan käytännössä, jos kulttuurin vaikutusta ei voida mitata? Ja ennen kaikkea, missä kulkee biologian ja kulttuurin raja?

Kuvaavaa seminaarille oli myös se, että joukon ainoata feministitutkijaa syytettiin siitä, ettei hänellä ollut taustanaan minkäänlaista teoreettista viitekehystä – koko feministisen elokuvateorian historia pyyhkäistiin näin yhdellä lauseella pöydältä, ja tutkijaa kehoitettiin siirtymään journalismin pariin. Itse jouduin puolustamaan koko psykoanalyttistä teoriaperinnettä, vaikka esitelmäni käsitteli psykoanalyttistä teoriaa vain pieneltä osaltaan, ja vaikka se itse asiassa kritisoi Christian Metzlin teoriaa kaikesta elokuvakokemuksesta voyeuristisena (esitelmäni on artikkelin muodossa tässä Lähikuussa). Selvisin tehtävästä aika hyvin, joten me friikit emme jääneet Kööpenhaminassa ai-

van alakynteen. Toisaalta se saattoi johtua siitä, että puhuin juuri ennen lounasta, ja kaikilla oli jo kiire pois. Konferenssin loppua kohti oli kuitenkin jo havaittavissa luonnontieteilijöidenkin asenteiden asteittaista pehmenemistä.

Maltillisempaa linjaa edustivat Per Persson Tukholman yliopistosta ja Juhana Stedt Turun yliopistosta. Per Perssonin kiinnostava esitelmä ”Cinema and Constructive Psychology” lähestyi elokuvan katsojuutta pragmaattisesta näkökulmasta. Perssonin mukaan lähikuvaa voidaan tarkastella tunkeutumisen katsojan henkilökohtaiseen tilaan. Elokuvan kerronsta riippuu, kokeeko katsoja tämän miellyttävänä vai ahdistavana, ja jopa pelottavana. Jälkimmäisestä on kyse esimerkiksi kauhuelokuvan kohdalla. Stedt puolestaan siirsi keskustelun kokonaan elokuvatutkimuksen ulkopuolelle yleiseen, tieteen kehittymisen logiikkaan. Charles Pierceä seuraten Stedin mukaan tieteen tekemiselle tarvitaan kolmen elementin johdatteleva periaate: ongelma, epäily ja usko. Tieteen tavoitteena (ongelma) on siis saada selville jotakin sellaista, mitä emme tiedä (epäily) ja mistä voimme uskoa sen olevan totuudenmukainen esitys todellisuudesta. On myönnettävä tämän logiikan olevan hyödyllinen monille humanisteille. Luoja tietää, miten monta kertaa omat seminaarityöni ovat palautuneet käsiini huomautuksen ’pointtisi on täysin hukassa’ kera. Toisaalta voidaan Richard Rortyn tapaan kysyä miten tärkeää on tietää, että uskomus on totta. Eikö voitaisi pikemminkin keskittyä tarkastelemaan, mikä on tuon usko-

muksen funktio? Tämä ei kuitenkaan sulje pois Stedin perimmäistä ajatusta tieteellisestä logiikasta.

Seminaarin loppua kohden alettiin siirtyä jo neutraaleimmille alueille. John Fullertonin (Tukholman yliopisto) esitelmä ”Analyzing Early Swedish Film” käsitteli uuden median vaikutusta kerronnan teoriaan. Uusi kerronnan teoria voi Fullertonin mukaan osoittaa, millainen on ollut varhaisen elokuvakatsojan kokemus ja miten elokuvan kieli on kehittynyt. Saimme kuulla myös kaksi rituaalistista genreetoriaa historiallisissa kontekstissa käsittelevää esitelmää, Michael Tapperin (Tukholman yliopisto) ”Europe – The Dark Continent. American Dystopia in Classic Horror Film” ja Asbjørn Grønstadin (Bergenin yliopisto) ”Violence as Form and Rhetoric: Notes on Peckinpah and the Regeneration Mythos.”

Konferenssin viimeinen päivä, sunnuntai, alkoi kolmella, elokuvan reseptiä käsittelevällä esitelmällä. Kaksi ensimmäistä puhujaa olivat molemmat Lundin yliopistosta: Erik Hedling (”European Echoes of Hollywood Scandal: The Reception of Ingrid Bergman in 1950s Sweden”) ja Mariah Larsson (”The Reception of Mai Zetterling as Director”). Inga Perkone Riikan elokuva-arkistosta puolestaan valotti länsimaissa tuntemattomampaa, Latvian elokuvahistoriaa esitelmällään ”Cinema in the Cultural Context of Latvia”.

Näiden puhujien jälkeen palattiin jälleen teoreettisemmalle maaperälle. Jukka Sihvosen (Turun yliopisto) elegantti esitelmä ”From Theory of Film to Theory of Audiovisuality”, oli itse asiassa johdatus kysy-

mykseen siitä, mitä tapahtuu elokuvateorialle digitaaliseen aikakauteen siirtymisen myötä. Sihvonen johdatti kuulijansa kysymykseen tarkastelemalla elokuvaa ja elokuvateoriaa metaforisesti kaksoisolennon käsitteen kautta. Sihvosen mukaan elokuvan ja elokuvateorian suhde selittyy sillä, miten elokuvateoria toimii eräänlaisena kaksoisolentona, doppelgängerinä, elokuvalle. Digitaaliseen audiovisuaaliseen aikaan siirtyminen merkitsee minuuden laajentumista tavalla, jolla ’kaksoisuus’ ei enää ole mahdollista. Sihvonen ei antanut kysymyksiensä vastausta, vaan esitti yhtenä vaihtoehtona audiovisuaalisen median tarkastelemisen eräänlaisena dawkinslaisena meme-koneena.

Sihvosen esitelmä johdatti konferenssin käsittelemään sen viimeistä aihetta, uutta mediaa ja tietokonepelejä. Aake Walldius kysyi esitelmässään ”What Is so New about New Media?” ja lähestyi kysymystään semanttisesta, syntaktisesta ja pragmaattisesta näkökulmasta. Ulf Wilhelmssonin esitelmä ”Computer Games, Interactivity and Film Theory” päätti konferenssin. Wilhelmsson kyseenalaisesti oikeutetusti tavan, jolla audiovisuaalista mediaa tarkastellaan ainoastaan visuaalisten metaforien (esimerkiksi ’point of VIEW’) kautta, ja ehdotti interaktiivisuuden käsitettä korvaavaksi metaforaksi (’point of BEING’). Interaktiivisuuden käsite vie elokuvateoreetikon lähemmäksi tapaa, jolla esimerkiksi elokuvakatsojan mieli, ruumis ja kokemus yhdistyy audiovisuaalisessa elämyksessä. Wilhelmssonin mukaan tämä elämys on samanlainen kuin tietokonepelikokemus.

Paitsi teoreettisella tasolla, konferenssi oli myös käytännössä mielenkiintoinen koherenttiuden ja kaaoksen symbioosi. Yhtäällä konferenssin järjestäneet elokuvateorian luonnontieteilijät peräänkuuluttivat yhtä suurta teoriaa luomaan järjestystä kaaokseen. Käytännön tasolla tämä periaate oli päässyt täysin unohtumaan. Konferenssin aikataulusta huolimatta esitelmät alkoivat miten sattui, vaihtelevan pituisia taukoja pidettiin milloin sattui ja keskustelua johti kuka milloinkin. Puheenjohtajan puuttuessa saattoi välillä syntyä kahdenkeskisiä, minuuttikaudella kestäneitä väittelyjä 'jostakin yksityiskohdasta'. Esitelmän pitäjien annettiin puhua niin kauan kuin puhetta riitti, välittämättä siitä, että päivän viimeiset puhujat (tai ennen lounasta puhuneet!) joutuisivat kiirehtimään nelosvaihteella. Lauantai-iltapäivällä joku tanskalaisista Ph.D. -kandidaateista otti onneksi johdot käsiinsä. Järjestäjät ottivat kuitenkin kritiikistä vaarin, ja sunnuntaina onnistuttiinkin pitäytymään aikataulussa. Harmi vain, että sunnuntaina osanottajat olivat edellisiltaisen juhlapäivällisen jäljiltä jo niin väsyneitä (intialainen ruoka voi olla tuhtia tavaraa), ettei edellisten päivien kaltaista vilkasta keskustelua syntynyt lainkaan. Lieneekö kuitenkin johtunut järjestelyjen 'löysyydestä', että ilmapiiri konferenssissa oli kuitenkin miellyttävän rento, ja osaltaan edesauttoi juuri vireään ja innostavan keskustelun syntymisessä?

Tarja Laine